

Д. А. Третяк, Д. Л. Карасьов

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИКОРДОННОЇ КОМЕНДАТУРИ ШВИДКОГО РЕАГУВАННЯ НА ДЕОКУПОВАНИХ ДІЛЯНКАХ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

Досліджено порядок охорони державного кордону прикордонними комендатурами швидкого реагування на деокупованих ділянках державного кордону. Проведено аналіз обстановки, яка наразі впливає на порядок застосування військових частин, прикордонних підрозділів та інших військових формувань під час виконання бойових і спеціальних завдань на Півночі України. Сформовано завдання, які виконують прикордонні комендатури швидкого реагування під час охорони державного кордону на деокупованих територіях, та визначено способи їх практичного виконання. Розглянуто варіанти застосування прикордонних комендатур швидкого реагування у складі сил оборони на деокупованих ділянках державного кордону. Узагальнено порядок взаємодії прикордонних підрозділів з іншими підрозділами сил оборони України, які залучаються до виконання бойових завдань на деокупованих територіях, що прилягають до державного кордону України.

Ключові слова: *деокуповані території, оперативно-службова діяльність, прикордонний підрозділ, прикордонна комендатура швидкого реагування, відновлення контролю за державним кордоном, державний кордон, стабілізаційна операція (дії), оборонні дії.*

Постановка проблеми. Формування теорії і практики охорони й захисту державного кордону (ДК) в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України зумовлюється тим, що в сучасній теорії охорони й захисту ДК такі сценарії війни (бойових дій) цілком не враховувалися, тому під час практичного застосування прикордонних підрозділів виникала суперечність між покладеними на них завданнями і їхніми можливостями.

Бойовий досвід військових частин, підрозділів сил оборони щодо охорони й захисту ДК під час ведення війни, а також практичні рекомендації ураховано й викладено в низці нормативних документів [1–6]. Однак порядок організації і здійснення охорони ДК в умовах ведення війни потребує подальшого вивчення, а теорія і практика охорони й захисту ДК – удосконалення. Виникає необхідність обґрунтування ролі прикордонних підрозділів, зокрема прикордонної комендатури швидкого реагування (ПКШР) як одного з найбоездатніших підрозділів у системі Державної прикордонної служби України (ДПСУ), в охороні й захисті ДК під час проведення заходів із відновлення контролю за кордоном на деокупованих територіях. У сучасних умовах об'єктивні зміни, пов'язані з порядком організації і виконання заходів з охорони й захисту державного кордону, вимагають формування нових за організаційно-штатною структурою прикордонних підрозділів, їх відповідної бойової та спеціальної підготовки, вдосконалення тактики дій прикордонних нарядів, резервів, а також оснащення відповідним озброєнням і технікою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання аналізу та систематизації досвіду застосування сил і засобів прикордонних підрозділів під час ускладнення обстановки на ділянці відповідальності розглядалися у низці праць [7–12], узагальнювався досвід участі прикордонних підрозділів у районах проведення АТО (ООС). Участь підрозділів у стабілізаційних діях у кризових ситуаціях досліджували А. Горбатюк та А. Мисик [12]. Здійснено аналіз застосування прикордонної комендатури в умовах відновлення контролю за державним кордоном [7]. Проте питання порядку залучення прикордонних підрозділів, зокрема ПКШР, та способи виконання ними бойових завдань з охорони й захисту ДК на деокупованих територіях не досліджувалося.

Мета статті полягає в систематизації досвіду та обґрунтуванні порядку охорони державного кордону прикордонними підрозділами, зокрема ПКШР, на деокупованих територіях.

Виклад основного матеріалу. У квітні 2022 р. підрозділи охорони державного кордону 5, 105, 9 прикордонних загонів (ПРИКЗ) вийшли на свої ділянки відповідальності і розпочали виконання завдань з їх охорони й оборони в межах Сумської, Чернігівської та Київської областей.

У вересні 2022 р. внаслідок контрнаступальної операції Збройних Сил України на Харківському напрямку було звільнено близько 245 км території вздовж ДК в межах Харківської області.

У цілому протягом 2022–2023 рр. було відновлено контроль на ділянках українсько-російського та українсько-білоруського кордону загальною протяжністю 1446,6 км.

Дотепер залишаються окупованими 922,5 км сухопутного кордону з рф у межах Донецької, Луганської та частини Харківської областей.

Факт повномасштабного вторгнення рф на територію України потребує внесення змін до вимог щодо організації та планування оперативно-службової діяльності (ОСД) органів охорони кордону й тактики дій прикордонних підрозділів. Так, під час ведення стабілізаційної операції (дій) прикордонні загони й підпорядковані підрозділи Державної прикордонної служби України перебувають в оперативному підпорядкуванні командувачів (командирів) відповідних угруповань військ сил оборони. Охорона державного кордону здійснюється в межах визначених ділянок відповідальності штатними і приданими підрозділами у взаємодії із силами й засобами підрозділів Збройних Сил України, Національної гвардії України (НГУ), Сил територіальної оборони та інших складових сил безпеки й оборони. Під час ведення оборонної операції підрозділи прикордонних загонів переходять в оперативне підпорядкування командирів визначених бригад або батальйонів ЗСУ чи НГУ в порядку, визначеному командувачем (командиром) угруповання військ (сил). Здійснюється переміщення підпорядкованих сил та засобів і зайняття визначених позицій, опорних пунктів (призначених районів та інших районів виконання завдань) [1].

З огляду на значне угруповання сил і засобів противника у прикордонних областях рф та рб, загрозу вчинення провокацій військовим командуванням прийнято рішення про проведення стабілізаційної операції у кризовому районі (в межах Сумської, Чернігівської, Київської, Житомирської, Волинської областей).

До участі у стабілізаційній операції залучено сили й засоби всіх складових сил безпеки й оборони України. Ураховуючи активність ведення бойових дій на інших напрямках, куди залучаються основні з'єднання та частини ЗСУ, виконання завдань стабілізаційної операції покладається на прикордонні підрозділи ДПСУ (особливо на ПКШР), що відповідно підготовлені, озброєні й забезпечені всім необхідним для відсічі та стримування збройного вторгнення. Прикордонна комендатура швидкого реагування являє собою структурний підрозділ прикордонного загону, призначений для захисту й посилення охорони визначеної ділянки державного кордону [5].

Метою проведення стабілізаційних операцій на деокупованих ділянках ДК є відновлення контролю над неконтрольованою ділянкою ДК силами й засобами існуючих або новостворених прикордонних загонів (прикордонних підрозділів) із використанням резервів ДПСУ. Такі операції проводяться в особливий період в умовах воєнного часу й у частково відбудовний період (див. табл. 1).

У ході відновлення контролю над неконтрольованою ділянкою ДК здійснюється комплекс заходів щодо оперативного й військового прикриття звільнених ділянок кордону та організації на них ОСД із метою забезпечення їх безпеки. Під час проведення стабілізаційних прикордонних операцій здійснюється також комплекс заходів щодо виявлення агентури, диверсійно-розвідувальних сил, інших озброєних формувань агресора в контрольованому прикордонному районі, їх знищення (нейтралізації), запроваджуються режимні обмеження щодо проживання, пересування та виконання будь-яких робіт у контрольованому прикордонному районі тощо. Після закінчення бойових дій і виведення сил та засобів ДПСУ зі складу угруповання військ (сил) на них покладатимуться завдання, спрямовані на підтримання безпеки і стабільності в контрольованому прикордонному районі у постконфліктний період, а також відновлення контролю над неконтрольованою ділянкою ДК.

Таблиця 1 – Режими функціонування Державної прикордонної служби України в різних умовах

Мирний час			Особливий період		Мирний час
Повсякденна діяльність	Ускладнення обстановки	Загрозливий період	Воєнний час	Частково відбудовний період	Повсякденна діяльність
Повсякденна охорона ДК	Посилення охорони ДК	Прикриття ДК	Оборонні, наступальні дії	Стабілізаційні дії	Повсякденна охорона ДК
				Відновлення контролю за ДК	

Результати застосування сил безпеки й оборони в північних областях України (на відміну від східних і південних) в оперативних зведеннях висвітлюються не так часто. Однак тривалий час на зазначених напрямках противник продовжує утримувати численне угруповання військ, постійно здійснює збройні провокації та обстріли із власної території, активно використовує диверсійно-розвідувальні групи (ДРГ) і будь-якої миті може вдаватися до загострення ситуації, аби відволікти сили оборони від інших стратегічних напрямків або повторно здійснити спробу захоплення столиці та великих міст на півночі України. З огляду на обстановку, що складається на деокупованих ділянках ДК, протягом тривалого часу певні загрози залишатимуться (див. рис. 1).

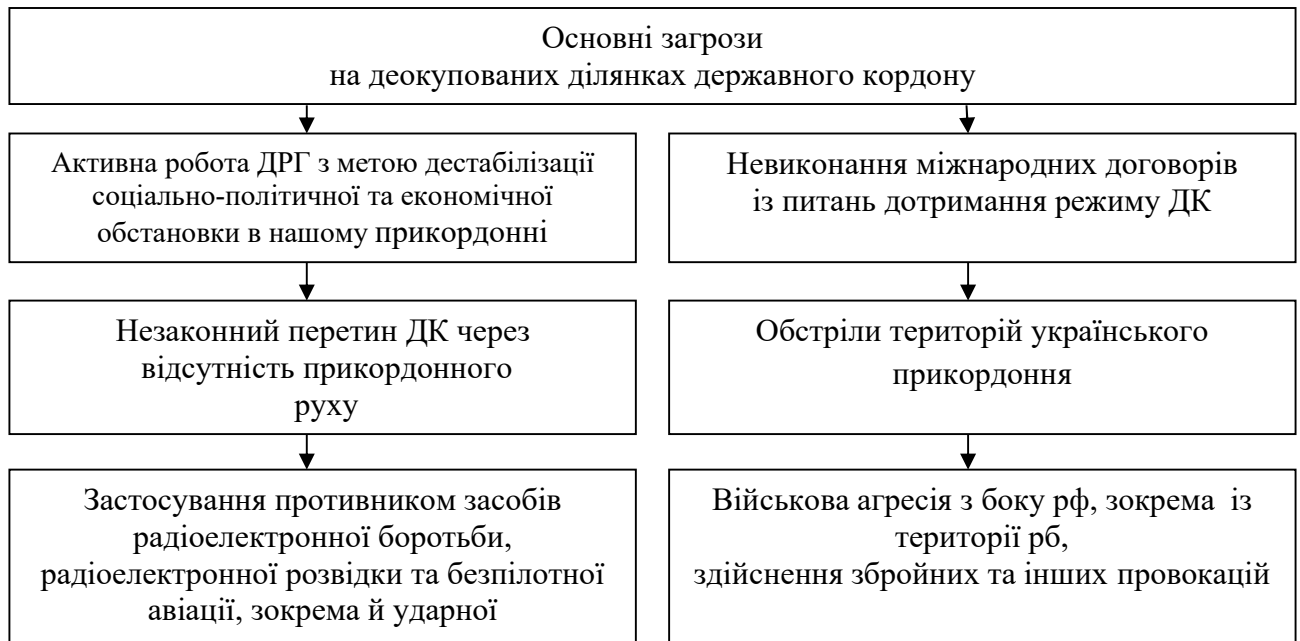

Рисунок 1 – Основні загрози на деокупованих ділянках державного кордону

Наразі органи й підрозділи охорони державного кордону, зокрема ПКШР, на ділянках із рф та рб передані в оперативне підпорядкування органам військового управління. Виконання завдань цими органами й підрозділами ДПСУ здійснюється відповідно до затверджених командувачами угруповань військ рішень із визначених місць дислокації (пунктів управління).

Узгоджено два варіанти застосування прикордонних підрозділів у складі сил оборони на деокупованих ділянках (рис. 2).

Рисунок 2 – Варіанти застосування прикордонних підрозділів у складі сил оборони на деокупованих територіях

Варіант 1. Під час проведення стабілізаційної операції (дій) прикордонні підрозділи перебувають в оперативному підпорядкуванні командувачів (командирів) відповідних угруповань військ сил оборони: охорона ДК здійснюється в межах визначених ділянок відповідальності штатними і приданими прикордонними підрозділами у взаємодії із силами й засобами підрозділів ЗСУ, НГУ, сил територіальної оборони та інших складових сил безпеки й оборони.

У такому випадку відповідальність за організацію охорони ДК покладається на начальника ПРИКЗ, а безпосередню відповідальність за охорону ДК – на начальника підрозділу охорони ДК у межах ділянки його відповідальності.

Варіант 2. Під час ведення оборонної операції прикордонні підрозділи переходять в оперативне підпорядкування командирів визначених бригад або батальйонів ЗСУ, НГУ в порядку, визначеному командувачем (командиром) угруповання військ (сил), здійснюється переміщення підпорядкованих сил і засобів та зайняття визначених позицій, опорних пунктів (призначених районів та інших районів виконання завдань).

Управління органами (підрозділами) охорони ДК здійснюється за замислом керівника, якому вони оперативно підпорядковані.

Побудова охорони й захисту ДК прикордонними підрозділами на деокупованих територіях включає три системи (рис. 3).

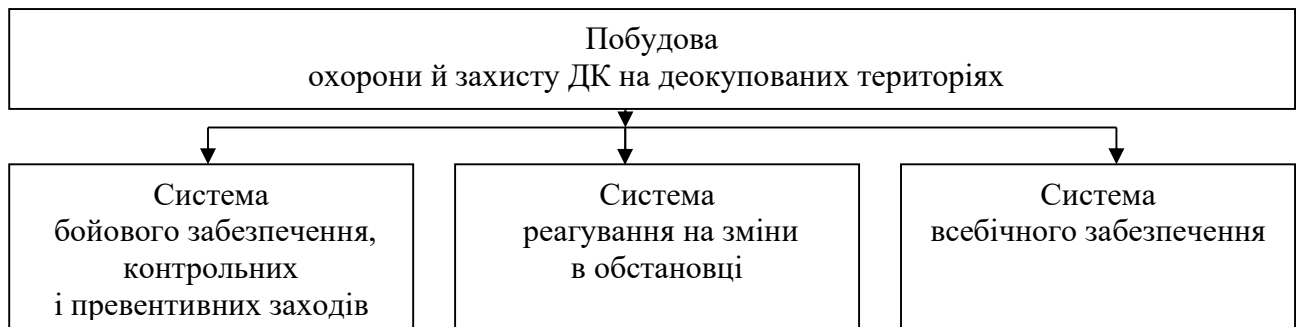

Рисунок 3 – Побудова охорони й захисту ДК на деокупованих територіях

Система бойового забезпечення, контрольних і превентивних заходів містить такі елементи:

- смуга забезпечення охорони ДК, в якій здійснюється ведення візуального й технічного спостереження за суміжною територією та прикордонням України;
- прикриття окремих ділянок мобільними технічними засобами спостереження та контролю;
- патрулювання визначених районів, виставлення контрольних постів (блокпостів) із метою контролю режимних обмежень;
- робота посадових осіб прикордонних підрозділів у населених пунктах.

Система реагування на зміни обстановки складається з такого:

- служба прикордонних нарядів, призначених для реалізації конкретної випереджувальної інформації («Секрет», «Засідка»);
- готовність до дій чергових сил і резервів, призначених для дій в елементах службового (бойового) порядку за різними варіантами розвитку обстановки;
- посилення прикордонних підрозділів резервами старшого начальника та передавання їм під охорону й оборону частини ділянки відповідальності підрозділу.

Система всебічного забезпечення включає такі види забезпечення: інформаційно-аналітичне, морально-психологічне, інженерне, маскування, зв'язок та інформаційні системи, підготовка особового складу, кінологічне, РХБ, технічне й тилове.

Сьогодні сили оборони України продовжують вести стабілізаційну операцію (дії) у визначених військовим командуванням районах.

Стабілізаційні дії – форма воєнних дій, яка являє собою організоване застосування визначеного складу військ у взаємодії з органами й підрозділами інших військових формувань і правоохоронних органів у межах стабілізаційної та інших операцій або самостійно для стабілізації обстановки у кризовому районі [6].

Аналіз керівних документів [1–3], [5–7] дав змогу виокремити основні завдання підрозділів сил безпеки й оборони під час участі у стабілізаційних діях (див. рис. 4).

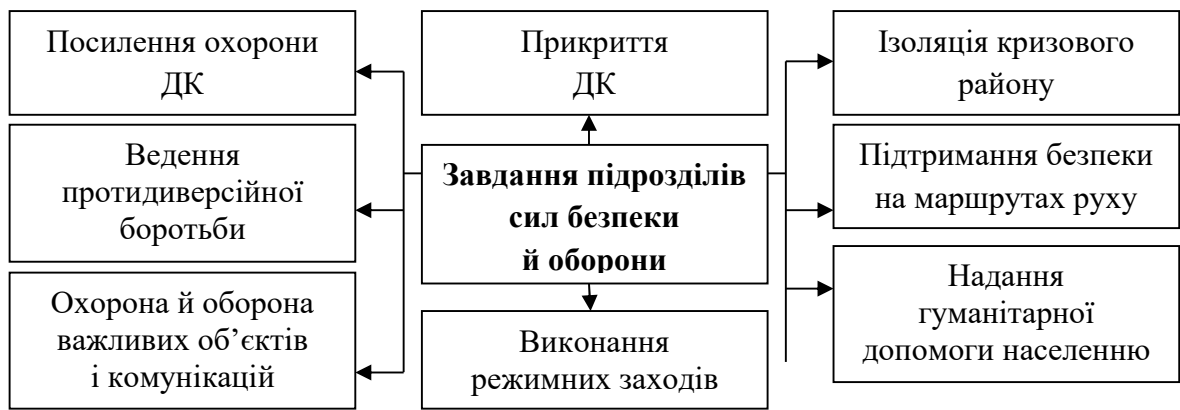

Рисунок 4 – Завдання підрозділів сил безпеки й оборони під час участі у стабілізаційних діях

Прикордонні підрозділи можуть виконувати визначені завдання в різний спосіб: він залежатиме від обстановки, яка складається в районі (ділянці) відповідальності, та характеру поставлених завдань (табл. 2).

Таблиця 2 – Способи дій прикордонних підрозділів під час участі у стабілізаційних діях

Завдання підрозділів	Способи дій
Посилення охорони і прикриття ділянок ДК	Розвідувальні, спостережні, демонстраційні, оборонні, охоронні, пошукові, патрульні дії
Проведення заходів щодо протидії ДРС противника, НЗФ, терористичним групам, які намагаються діяти через ДК	Оборонні, охоронні, розвідувально-пошукові, пошуково-ударні, ізоляційні дії
Надання гуманітарної допомоги населенню	Аварійно-відновлювальні, патрульні дії
Виконання режимних заходів, ізоляція кризового району	Ізоляційні, патрульні, охоронні, дії

З метою виконання зазначених завдань прикордонні підрозділи діятимуть у взаємодії з військовими частинами, підрозділами інших військових формувань і правоохоронних органів (ІВФ та ПрО).

Аналіз застосування прикордонних підрозділів під час виконання бойових завдань у ході проведення стабілізаційної операції (дій) дав змогу виявити такі їх особливості [6–10]:

- обмеження або заборона на застосування певних способів дій і засобів ураження;
- уникнення втрат серед мирного населення та руйнування об'єктів інфраструктури;
- безпосередній контакт і постійний інформаційно-психологічний вплив з боку антидержавно налаштованих верств населення;
- автономність дій підрозділів;
- спільне виконання завдань з ІВФ та ПрО.

Ураховуючи характер бойових завдань, які стоять перед ПКШР, для участі в охороні й захисті ДК на деокупованих ділянках можуть визначатись окремі райони (ділянки) відповідальності та місця розташування.

Вогневе ураження противника за будь-яких дій матиме обмежений характер і здійснюватиметься вибірково-об'єктовим методом з урахуванням установлених обмежень, забезпечення безпеки мирного населення та збереження об'єктів інфраструктури.

Загальний порядок роботи начальників і штабів здійснюватиметься за алгоритмом підготовки загальновійськового бою. Під час організації дій окрім звичайних питань необхідно враховувати таке:

- особливості соціально-політичних умов у районі виконання завдань;
- рівень загрози можливого вторгнення військ противника на територію держави;
- наявність і характер дій диверсійно-розвідувальних груп противника;
- обмеження щодо застосування засобів ураження;
- розгалуженість та якість інфраструктури;
- ставлення місцевого населення до військ тощо.

На зміст рішення на застосування сил і засобів впливатимуть такі елементи обстановки:

- 1) зміст завдання – установлений правовий режим;
- 2) склад взаємодіючих військ та органів;
- 3) обмеження на застосування зброї, боєприпасів та інших засобів боротьби.

Під час оцінювання противника беруться до уваги:

- напрямки можливих дій противника;
- можливі райони (місця) здійснення провокацій, склад учасників і можливий розмах дій, джерела і шляхи постачання їм зброї, боєприпасів та інших матеріальних засобів.

Під час оцінювання своїх підрозділів і сусідів ураховуються:

- стан, положення, укомплектованість підрозділів, стан бойової готовності і морально-психологічний стан особового складу, рівень підготовки до дій у специфічних умовах;
- сили й засоби територіальної оборони місцевих органів влади, правові підстави та обсяг виконання поставленого завдання;

– склад, стан військових частин, підрозділів ІВФ та ПрО, характер їхніх завдань;

– порядок підтримання зв'язку і взаємодії.

Під час оцінювання району дій (ділянки відповідальності) береться до уваги таке:

- суспільно-політична і криміногенна обстановка в районі відповідальності;
- склад місцевого населення та його ставлення до військ, наявність сепаратистських, націоналістичних та інших партій і рухів;
- можливості місцевої промислової бази, трудових та інших ресурсів, які можуть бути використані в умовах правового режиму воєнного стану в інтересах виконання поставлених завдань.

Для підрозділів, які беруть участь в оборонній (контрнаступальній) операції, структура і зміст завдань аналогічні до дій в оборонному (під час відбиття вторгнення противника) і наступальному бою (під час відновлення положення по ДК).

Основні питання взаємодії прикордонних підрозділів з ІВФ та ПрО визначено у [4], [6] і наведено в табл. 3.

Таблиця 3 – Основні питання взаємодії прикордонних підрозділів з ІВФ та ПрО

Взаємодіючий підрозділ	Питання, що узгоджуються
Підрозділи ЗСУ	Спільні завдання, порядок ведення розвідки у прикордонній смузі та обмін інформацією; порядок прийняття від прикордонних підрозділів ділянок ДК, визначених для підсилення охорони та прикриття; сили й засоби батальйону (роти), які виділяються для забезпечення заходів щодо підсилення режиму в межах контрольованих прикордонних районів і пунктах пропуску через ДК; обсяг, порядок і терміни інженерного обладнання опорних пунктів, районів оборони і місцевості у прикордонній смузі тощо
Підрозділи НГУ	Завдання і порядок їх спільного виконання, перелік сил і засобів, що залучаються; завдання підрозділам НГУ з пошуку та знищення ДРГ противника; перелік районів, охорона й оборона яких повністю покладається на НГУ, та об'єктів, охорона яких підсилюється силами й засобами батальйону (роти); порядок участі в підтриманні правового режиму надзвичайного (воєнного) стану; порядок організації дорожньо-комендантської служби й забезпечення дорожнього руху; порядок підтримки (забезпечення) дій НГУ силами й засобами прикордонних підрозділів; заходи щодо відселення (евакуації) населення із кризового району; порядок і строки створення контрольно-пропускних пунктів, таборів біженців, їх охорони й матеріального забезпечення; завдання щодо підтримання громадського порядку
Органи СБУ	Порядок обміну інформацією та здійснення заходів контррозвідки в інтересах ведення стабілізаційних дій; заходи щодо підсилення охорони й оборони об'єктів, на які можуть бути спрямовані дії терористичних груп та екстремістських організацій, ДРГ противника; порядок забезпечення правового режиму надзвичайного (воєнного) стану
Місцеві органи	Порядок взаємодії із силами територіальної оборони під час виконання завдань;

<p>влади й місцевого самоврядування (штаби зон і районів територіальної оборони)</p>	<p>завдання з надання допомоги під час евакуації (відселення) і надання гуманітарної допомоги населенню; порядок обміну інформацією про дії терористичних груп і сепаратистських організацій, ДРГ противника, оповіщення та підтримання зв'язку; порядок охорони об'єктів життєзабезпечення населення; заходи щодо впровадження і підтримання правового режиму воєнного стану, створення у населених пунктах комендатур і підтримання їх діяльності; порядок установа комендантської години, пропускну режиму, паспортного контролю, забезпечення надійного функціонування місцевих органів влади, супроводження й охорони автомобільних колон під час переміщення населення, організації патрулювання в населених пунктах, а також порядок використання в інтересах виконання завдань стабілізаційної операції місцевої економічної бази, ресурсів; порядок вилучення техніки й майна підприємств усіх форм власності і громадян; порядок залучення місцевого населення для виконання інженерних та інших робіт в інтересах оборони та інші питання</p>
--	--

Висновки

У статті здійснено аналіз досвіду охорони й захисту державного кордону прикордонними підрозділами під час участі у стабілізаційній операції (діях) на деокупованих територіях. На основі проведеного аналізу узагальнено блок основних завдань, які покладаються на підрозділи ДПСУ, зокрема ПКШР, у складі сил оборони України, сформовано способи дій і порядок організації взаємодії. Узагальнений досвід, котрий набуто прикордонними підрозділами ДПСУ під час участі у виконанні завдань, пов'язаних з обороною держави, становить підґрунтя для побудови моделей їх застосування в різних формах бойових дій у складі сил оборони і створення відповідної методики роботи органів управління ПРИКЗ.

Перспективами подальших досліджень вважаємо розроблення моделей застосування ПКШР у стабілізаційній операції під час виконання завдань із відновлення контролю за ДК.

Перелік джерел посилання

1. Про державний кордон України : Закон України від 04.11.1991 р. № 1777 XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text> (дата звернення: 03.04.2024).
2. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення: 03.04.2024).
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.09.2020 р. «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/Tshow/392/2020#Text> (дата звернення: 05.04.2024).
4. Плахотний М. П. Взаємодія Державної прикордонної служби України з іншими структурами та органами сектору безпеки і оборони в сфері забезпечення прикордонної безпеки. *Інвестиції: практика та досвід*. Київ : ЧДУ, 2014. № 19. С. 117–123.
5. Положення про прикордонну комендатуру швидкого реагування Державної прикордонної служби України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 21.03.2016 р. № 190. Зареєстрований в Міністерстві юстиції України 15.04. 2016 р. № 566/28696.
6. Бойовий статут механізованих і танкових військ Сухопутних військ Збройних Сил України. Частина II (Батальон, рота) : наказ командувача Сухопутних військ Збройних Сил України від 30.12.2016 р. № 605. Київ, 2016. С. 139–150.
7. Третяк Д. А. Аналіз застосування прикордонної комендатури швидкого реагування в умовах відновлення контролю за державним кордоном. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Військові та технічні науки*. Хмельницький : НА ДПСУ. 2023. № 4 (93). С. 88–96.
8. Про затвердження Методичних рекомендацій з вивчення та впровадження бойового досвіду в органах (підрозділах) Державної прикордонної служби України : наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 18.08.2022 р. № 55/0/8/22-ОД. Київ : АДПСУ, 2022.
9. Практичний досвід виконання прикордонниками завдань у зоні проведення антитерористичної операції. *Збірка статей*. Хмельницький : НА ДПСУ, 2016. С. 106–108.

10. Ананьїн О. В. Досвід бойових дій органів (підрозділів) Державної прикордонної служби України під час проведення антитерористичної операції: інформаційно-аналітичні матеріали. Київ : АДПСУ, 2015. С. 50 – 54.

11. Суботін В. А., Ананьїн О. В. Забезпечення прикордонної безпеки України в умовах збройного конфлікту. *Наука і оборона*. Київ : НУОУ, 2014. № 4. С. 29–37.

12. Горбатюк А., Мисик А. Участь підрозділів Державної прикордонної служби України у стабілізаційних діях. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Військові та технічні науки*. Хмельницький : НА ДПСУ. 2016. № 3 (69). С. 6 –21.

13. Потомський Ю., Тунік В., Ковальчук О. Питання забезпечення національної безпеки на державному кордоні й основні перспективи розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015 року. *Науковий вісник ДПСУ*. Хмельницький : НА ДПСУ. 2006. № 1. С. 3–7.

Стаття надійшла до редакції 05.04.2024 р.

Третяк Дмитро Анатолійович – ад'юнкт відділення докторантури та ад'юнктури науково-організаційного відділу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

<https://orcid.org/0000-0001-6916-0713>

Карасьов Дмитро Леонідович – старший викладач кафедри національної безпеки та управління Факультету підготовки керівних кадрів Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

<https://orcid.org/0000-0003-1479-9186>